

HERKES DÜNYASININ GAYRİSAHİHLİĞİ: “VARLIK VE ZAMAN” ÜZERİNE NOTLAR

Kaan H. ÖKTEN

Bahçeşehir Üniveristesi

Felsefe Bölümü

1. “Varlık ve Zaman”¹

Edmund Husserl’in çıkarmakta olduğu *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung* isimli yıllığın sekizinci sayısında “Birinci Yarım” alt başlığıyla 1927’de yayımlanan Martin Heidegger’in başyapıtı *Sein und Zeit (Varlık ve Zaman)*², kendisinin Marburg Üniversitesi’nde verdiği derslere dayanmaktadır.

Heidegger’in *Varlık ve Zaman*’da ele almaya ve üstesinden gelmeye çalıştığı mesele, felsefe veya ontolojinin imkan temellerini yeniden atmak ve bu amaçla felsefi düşüncenin aslına geri dönmektir. Dolayısıyla Heidegger’in burada izlediği yol, kendi ifadesiyle bir fundamental ontolojidir. Ancak Heidegger, soyut bir ontoloji sistemi geliştirmek yerine, varlığa ilişkin soruyu sorarken olgusal ve “açımlayıcı” bir çözümleme yolu izlemektedir.

Heidegger’e göre felsefenin aslı ile felsefenin tarihsel başlangıcı farklı şeylerdir. Felsefenin başlangıcı, insanın varolma minvallerinden hareket edilerek bulunabilir. İnsanın varolma minvallerinin tümüne birden *Dasein* (insanın kendi ferdi varoluşu) diyen Heidegger, bu ifadeden varlığa-açık-oluş’u kastetmektedir. Heidegger için *Dasein*, bir nesne ya da *idea* olmayıp, olgusal olarak varolan ve bu varoluşunu “anlayan”, başka deyişle bir varlık anlayışını sergileyen, her daim bir varlık anlayışı içinde olan bir varolandır. Ancak söz konusu varlık anlayışı, varlığı olduğu gibi (yani saf haliyle) sunmayıp, çeşitli önyargı ve öngörülerle bulanıklaştırmıştır. Heidegger’in yapmaya çalıştığı şey, bunları bir *Dasein* çözümlemesi yardımıyla belirgin kılmak ve asla inmeye çalışmaktır. *Dasein*’in teessüs edici yapısını açığa çıkartmak demek olan bu çözümleme Heidegger’e göre tam anlamıyla fenomenolojiktir. *Varlık ve Zaman*’da izlenen fenomenolojik

¹ Bu bölüm, şu çalışmamdan alınmıştır: Kaan H. Ökten, (2012) *Heidegger’e Giriş*, İstanbul: Agora Kitaplığı, s. 94-99.

² Martin Heidegger, “*Sein und Zeit, Erste Hälfte*”, *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung*, Band VIII. Ayrı basımı ve bundan sonraki baskılar: Martin Heidegger, *Sein und Zeit, Erste Hälfte, Sonderdruck aus Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung*, Band VIII, Max Niemeyer Verlag, Halle a.d. Saale, 1927. *Toplu Eserler*’de: Band 2: *Sein und Zeit*, haz. Friedrich-Wilhelm von Herrmann, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1977. Türkçe çevirisi için bkz. Martin Heidegger, (2008) *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten, İstanbul: Agora Kitaplığı, (2. Basım: 2011). Ayrıca bkz. Martin Heidegger, (2004) *Varlık ve Zaman*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.

çözümleme, insani varoluşun herhangi bir boyut ya da minvalini açığa çıkartmak için gerçekleştiriliyor değildir. Buradaki amaç, çözümlemeyi bizatihi *Dasein* üzerinden yapmak ve böylece *Dasein*'in kendini anlamasını sağlamaktır. Dolayısıyla bu fenomenolojik analiz aynı zamanda hermeneutik bir incelemedir.

Varlık ve Zaman'ın birinci ayrımı, *Dasein*'in fundamental analitiğine odaklanmıştır. Burada Heidegger, *Dasein* kavramına çeşitli şekillerde yaklaşmakta, onunla ilgili çeşitli belirlenimlerde bulunmaktadır. Heidegger'in en büyük derdi, *Dasein* ile özne arasında bir özdeşlik kurmamaya çalışmaktır. Ona göre Descartesvari bir özne-nesne ayrımı, fundamental ontoloji açısından hem işe yaramaz hem de son derece bulanıklaştırıcıdır. *Dasein* yalıtılmış bir öznel tikellik değildir Heidegger'e göre. Aynı şekilde *Dasein*, dışsal nesnelere deneyim ve bilme yoluyla tikel ilişkilere giren bir özne de değildir. Heidegger'e göre *Dasein*, yalıtılmışlık değil açıklık demektir: O buna, dünya-içinde-varolma demektir. Bir başka deyişle *Dasein*, bir yaşantılama imkanları sahası içindedir. Bu alan (dünya) *Dasein*'in tikel deneyimlerini ve deneyim ilişkilerini mümkün kılmaktadır. Bir başka deyişle, dünyasız *Dasein* olamaz. Yine aynı şekilde başka *Dasein*'lerle karşılaşma, öznelerarasılık olarak yorumlanmamalıdır. Zira *Dasein*'in konstitüsyonunun öğeleri arasında birlikte-olma vardır. *Dasein* her daim birlikte-olma içindedir. Bu birlikte-olma imkanını gerçekleştirmek veya gerçekleştirmemek ise *Dasein*'a kalmıştır.

Buradan da anlaşılacağı üzere, Heidegger'in *Dasein* analitiğinde en çok öne çıkardığı konu imkandır. Özet olarak ifade edilecek olursa *Dasein*, imkan-olarak-varolma'dır. *Dasein*'in en asli ve nihai belirlenimi imkandır. Bu yüzden Heidegger, çözümlemesinde *Dasein*'in imkanı kavramının anlamını irdelemekte ve öne çıkarmaktadır. *Dasein*'in imkan-olarak-varolma'sının fenomenolojik biçimde incelenebilmesine en elverişli minvallerinden biri, haletiruhiyenin halleridir. *Dasein*'in kendini her daim içinde bulduğu söz konusu ruh halleri, imkan olarak dünyaya belirli bir görünüm kazandırmakta, bir başka deyişle dünyayı belirli bir ışık altında göstermektedir. Diğer bir elverişli minval, Heidegger'in teknik bir terim olarak algıladığı "anlama"dır. Ona göre anlama, düşünsel-akli-mantıksal bir süreç değil, *Dasein*'in, gerçekleştirebileceği imkanların sahasına açık olmak demektir. Bir şeyi anlamak, onun imkanını kendi *Dasein*'inde gerçekleştirmek demektir Heidegger'e göre.

Ancak *Dasein*'in konstitüsyon yapısı içinde, yukarıdaki imkan anlamlarını, “gerçek” dünyanın sunduğu “sözde” gerçekliklerle bulanıklaştırma eğilimi egemendir. (Heidegger buna “gayrisahihlik” demektedir.) Bu bağlamda imkan, içinde olunabilecek açık saha değildir sadece; imkan aynı zamanda gerçeklik ve sabitlik arayışı eğiliminin yarattığı belirsizlik de demektir. Bir başka deyişle imkan, sahil olarak açık olabilmenin yanı sıra, gayrisahih biçimde havf ve korku içinde olmaklıktır. Dolayısıyla Heidegger, *Varlık ve Zaman*'in ikinci ayrımında, sözde gerçekliği cihet kabul eden gayrisahih varolma imkanını kırıp, *Dasein*'in sahil imkan-olarak-varolma niteliğini geri kazanabilme minvallerini incelemektedir. Burada Heidegger, zaman ve zamansallık kavramlarına başvurmuştur. Çarpıtılıp bozulmamış sahil *Dasein*'in icra sahasına Heidegger “zamansallık” demektedir. Buna göre zaman, *Dasein*'in varlık anlayışının ufku. Heidegger'in ölüme ilgili çözümlenmeleri de aynı kapsam içinde görülmelidir. Heidegger, *Dasein*'in zamanlılığını, bir başka deyişle faniliğini, “ölüme doğru gidiş” diye ifade etmektedir. Zamansal olan *Dasein* için ölüm her daim mümkün olmaktadır. Dolayısıyla ölüme gidiş, radikal bir imkan deneyimi olup, burada gelecek, belirli plan ve tasarımlarla bulanıklaşmamış en saf haliyle zamanlanmakta, yani *Dasein* zamanına dahil edilmektedir. Ölüme doğru gidiş ile bir haletiruhiye olan havf (*Angst*) arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Havf, her daim imkan alanının açıklığı içinde bulunuyor olmayı dışavurmaktadır. Varlık buluş, korkutucu açıklık içinde zamanı idrak ediş, *Dasein*'i zamanlandırmaktır. Dolayısıyla Heidegger'in bu zaman anlayışı, belirli bir gerçeklikten hareketle kavranan nesnel geçmişliğin tümüyle üstesinden gelmek demektir. Varlık bulmuşluk (geçmiş) ile varlık bulacak oluş (gelecek) imkan karakterlerini alımlamak demek, *Dasein*'in zaten-biliyor-olmaklık anlamındaki “vicdani” açığa çıkarması demektir. Sözde gerçek olanı cihet kabul etmenin yarattığı kapalılıktan *Dasein*'in açık oluş imkan karakterine varışı; havf, ölüme yönelik varlık ve vicdan üzerindedir. Bu üçleme, kapalılıktan (yani *Dasein*'in varlık imkanlarını gizleyen sözde gerçekliğin kapaticılığından) sıyrılmayı ya da kurtulmayı ifade ettiğinden, Heidegger buna “kapalılığı-açmaklık” demektedir. Bu bağlamda Heidegger, *Dasein*'in anlamını “ihtimam-göstermeklik” (*Sorge*) olarak belirlemektedir. Buna göre *Dasein*'in konstitüsyonunu sağlayan yapılarının en başta geleni ihtimam- göstermekliktir.

Heidegger, sahil analizinde *Dasein*'in zamansal imkan-olarak-varolma'sının bizatihi *Dasein*'in kendisinde tezahür ettiğini göstermiştir. Ancak *Varlık ve Zaman* isimli tamamlanmamış kitabın asıl amacı bununla sınırlı değildir. Bu, geçici bir duraktır. Çünkü Heidegger'in bu yapıyla tasarladığı şey, felsefi varlık anlayışının temellerini yeniden atmak, ontolojiyi yeniden temellendirmektir. Bu bağlamda Platon'dan beri Batı felsefesinin “varolan” ve “varlık” kavramlarından ne anladığını iyice ortaya koymak ve ardında yatan eksiklikleri serimlemek

gerekmiştir. Heidegger, ontolojinin varlık anlayışını çözümleyebilmek amacıyla, her türlü ontolojiden önce olan *Dasein*'dan hareket etmiştir. Dolayısıyla varlık sorusu, *Dasein*'in varlığına ilişkin soruyla mümkündür. Ancak burada şöyle bir sorun vardır: *Dasein* analitiği hazırlık mahiyetindedir. Çünkü ontolojik soru formülasyonunu, ön-ontolojik varlık anlayışından çıkarsamak ya da onda idrak edilebilir kılmak mümkün değildir. *Varlık ve Zaman*'ın bu sorunu ele alması öngörülen ikinci yarısıysa (bunun başlığı *Zaman ve Varlık*'tır) ne yazık ki hiçbir zaman yazılmamıştır.

2. Herkes Dünyasının Gayrisahihliği³

Heidegger, *Varlık ve Zaman*'ın 23-29'uncu paragraflarıyla 35-38'inci paragraflarında, herkes dünyasının gayrisahihliğini ayrıntılı olarak analiz etmektedir. Heidegger'e göre kamusal dünya, konstitüsü gereği gayrisahihtir. Dolayısıyla sahih bir herkes dünyasını tesis etmeye çalışmak, fundamental ontolojik bakımdan boş bir iştidir.

Paragraf 23: Dünya-İçinde-Varolmanın Mekansallığı

İçinde-var-olmanın yapısı mesafe ve istikamet ile tayin edilmiştir. Bu da *Dasein*'in mekansallığını belirlemektedir. Her günkü *Dasein*, uzaklıkları şu veya bu gerekle mesafe-kaldırıcı iştidal etmeler sayesinde tayin etmektedir. Dolayısıyla mesafe, objektif kriterlerle ölçülen bir uzaklık değil, bir-şey-için-bakışsal iştidaller sırasında keşfedilen yakınlıktır aslında. Buna “mesafe-kaldırmaklık” denir. Mesafe-kaldırmaklık içinde bulunduğumuz muhitin hep belirli bir istikametini takip eder. Demek ki *Dasein*, istikamete sahip bir varolandır. Bir-şey-için-bakışsal ilgilenmelerimiz, istikamet kazandırıcı (yönlendirici) mesafe-kaldırmalardır.

Paragraf 24: Dasein'in Mekansallığı ve Mekan

İlgilendiklerimizle iştidal edişimizi, mesafe ve istikamet tesis ettiğine göre, mekanlaştırma bir eksistensiye olarak karşımıza çıkar. Mekanlaştırma, dünya-içindeki varolanlarla karşılaştığımızda onlara tanıdığımız mekan için kullanılan bir kavramdır. Demek ki, aslolan fenomen, *Dasein*'in

³ Bu bölüm, şu çalışmamdan alınmıştır: Kaan H. Ökten, (2008) “*Varlık ve Zaman*” *Kılavuzu*, İstanbul: Agora Kitaplığı, s. 14-18.

mekansallıdır. Mekansallık *Dasein*'ın dünyasını birlikte tesis etmektedir. Objektif mekanın ortaya çıkması ise, el-altında-olanların dünyeviliğinin dünyasızlaştırılması nedeniyle mümkün olabilmektedir. Böylelikle çevreleyen-dünya bir doğa dünyasına dönüşür.

Paragraf 25: Dasein'in Kim Olduğuna İlişkin Eksistensiyal Sorunun Çıkış Noktası

Dasein kimdir? sorusuna, *Dasein* "ben"dir, diye cevap vermek doğru olmaz. Çünkü bir fenomen olarak "ben" hem açıklık kazanmış değildir hem de başkaları olmadan benden söz etmek mümkün olamamaktadır. Dünyasız bir ben diye bir şey olamaz ki, dünya-içinde-varolmanın yapısı bunu bizim için zaten aşikar kılmıştı.

Paragraf 26: Başkalarının Birlikte-Dasein'i ile Her günkü Birlikte-Oлма

Birlikte-olma ile birlikte-*Dasein* birer eksistensiyaldir. Başkası dediğimiz, ben olmayan değildir. Başkası dediğimiz, dünya-içinde-varolmayı tesis eden bir fenomendir. O olmadan, ben olmazdı. Demek ki, başkalarının açılanmışlığı da dünyasallığı oluşturmaktadır. Dünya-içinde birlikte-*Dasein*'larla iştigal ediyor olmamıza itina-göstermeklik denir. Her günkü birlikte-olmalarımız, birlikte-olmanın muallel bir haline dönüvermektedir çoğunlukla: Bu yüzden de mesela empatiyi, başka *Dasein*'larla ilişki kurabilme olarak yorumlamaya başlarız ki, bu doğru değildir aslında, çünkü çok daha asli olan varoluşa-dair fenomen olan birlikte-olma bu sayede dikkatten kaçıverir.

Paragraf 27: Her günkü Kendi-Oлма İle Herkes

Dünya-içinde-varolma öncelikle ve çoğunlukla biricik bir dünyada kendi başına yaşamak gibi bir şey değildir. O, kamusal alemde herkes-benliği içinde var olmak demektir aslında. Bir eksistensiyal olan "herkes", gayrisahih ve gayriotonom olan kendimden başkası değildir aslında. O bir fert değil, beni ikame eden başkasıdır. Karakterleri: 1. Mesafelilik. (başkalarından farkım ne kaygısı) 2. Tabiyet. (başkalarına tabi olma) 3. Vasatilik. (farksızlaşma arzusu) 4. Tesviye. (başkalarının nazarı dikkatini çekmeme) 5. Varlığın ibrası. (*Dasein*'ın kuş kadar hafiflemesi: "Varolmanın dayanılmaz hafifliği")

Paragraf 29: Bulunuş Olarak Şurada-Var-Oлма

Bulunuş eksistensiyal bir varlık minvalidir. Ontik bakımdan ona haletiruhiye denmektedir. Ontolojik bakımdansa bulunuş isteme ve bilmeden de önce gelir. Bulunuş, minvali olan bilme sayesinde dünya-içinde-varolmayı iki açıdan açıklamaktadır bize: 1. Fırlatılmışlığı içindeki *Dasein*. (şuradalığı, tevdi edilmişliği, yüz dönme, yüz çevirme, tabi-olmaklık) 2. Birlikte-*Dasein* ve dünya. Bir-şey-için-bakışsal ilgilenici karşılaşmaların tesir etmekteği, umurunda-olmaklık üzerine temellenmektedir. Umurunda-olmaklık ise bulunuş üzerine temellenmektedir.

Paragraf 35: Lakırtı

Her günkü *Dasein*'ın anlama ve tefsir varlık minvalini lakırtı tesis etmektedir. Lakırtının her günkü kamusal tefsir manzumesi, *Dasein*'a hep raptedilmiş durumda olup ondan kaçınmak imkansızdır. Lakırtı herkesin ne düşünüp ne hissettiğini peşinen belirlemektedir. Lakırtı açıklama değildir, çünkü o, dünya-içinde-varolmayı kapayıcı bir niteliğe sahiptir. Anlamaya çalıştıklarımızın hareket noktası lakırtı olunca, anlayış, anlayışsızlığa ve herkes anlayışına dönüşür.

Paragraf 36: Merak

Bakışın her günkü varlık minvallerinden biri de meraktır. Sözün her günkü varlık minvallerinden birisi ise lakırtıdır. Her günkü varlık minvali içindeyken bir varoluş minvali diğerini peşinden sürükler. Merak hep yenilik aramaktır, hiçbir şeyde durup kalmamaktır. Merakı karakterize eden unsurlar bulunmama, dağılımlık ve eğleşmezliktir. (*Aufenthaltslosigkeit*) Merak içindeki *Dasein* sürekli olarak kendini köklerinden koparır.

Paragraf 37: Müphemiyet

Bir şeylerin sahici bir anlama sayesinde açıklanmış olup olmadığı, yahut her günkü hep-beraber-olmaklık içinde sadece öyle kabul edilip edilmediğine karar verilemediği hallerde buna müphemiyet denmektedir. Kamusal tefsir manzumelerinin müphemiyeti, sahici anlama ve eylemeyi olumsuz yönde etkilediği gibi, hep-beraber-olmaklığımıza menfi biçimde tesir etmektedir: Bu durumda diğerleri, hatlarını lakırtının önceden çizdiği şekilde kabul edilmektedir.

Paragraf 38: Düşkünlük ve Fırlatılmışlık

Her günkü varlığın bir temel tarzı da düşkünlüktür. Düşkünlük, herkesin kamusalılığı içinde kaybolmuşluktur. Düşkün varlık lakırtı, merak ve müphemiyet hakimiyetindeki bir hep-beraber-olmaklıktır aslında. *Dasein*'ın gayrisahihliğine düşkünlük denir. Düşkünlüğün varlık minvali ayartma, teskin, yabancılaşma ve sinsilik tarafından karakterize edilmektedir. Eksistensiyal olarak düşkünlük, sadece dünya-içinde-varolmayı değil, aynı zamanda fırlatılmışlığı da belirlemektedir. *Dasein*'ın faktisitesi içinde şunlar vardır: *Dasein* hep bir meftunluk içinde olup, daima herkesin gayrisahihliği içine düşüvermektedir. Düşkünlüğü ontik olarak yorumlamaya kalkışmak (mesela bozulma olarak) doğru değildir.